

Kyrkobyggnader 1760–1860

Parallellt med de kyrkomonografier som sedan 1912 produceras vid *Sveriges kyrkor* pågår numera också arbete i projektform, för att täcka in ett större antal kyrkor av en viss kategori eller från en viss period. Projektet *Kyrkobyggnader 1760–1860* startade med en inventeringsfas 1984 i samarbete med Stockholms universitets konsthistoriska institution och med stöd från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet i tre år. Vid årsskiftet 1989–90 utkom projektets första publikation, *Skåne och Blekinge*, som omfattar 57 kyrkor. Ytterligare sex delar skall presentera de återstående ca 750 kyrkorna i landet från perioden.

Syftet med projektet är både att bringa klarhet i periodens kyrkobyggnader och att identifiera de kyrkor som är särskilt väl bevarade i ursprungligt skick. I samarbete med externa forskare och experter analyseras den kyrko-

och kulturhistoriska bakgrunden och stilutvecklingen från nyklassicistiskt till olika former av nymedeltida stilar. Vidare studeras de regionala särdragen, relationerna mellan de lokala krafterna och centralmyndighetens direktiv och ritningsförslag. Rön och slutsatser publiceras som vetenskapliga artiklar i varje volym, och diskuteras även på projektseminarier. Många hittills okända eller försummade arkitekter, byggmästare, målare och konsthantverkare lyfts fram. Det finns ett väldigt material att gripa sig an för intresserade, och projektets medarbetare välkomnar forskare, universitetslärare och studenter som önskar ta sig an dessa spännande ämnen. Kontaktpersoner är Ingrid Sjöström och Marian Ullén.

Ingrid Sjöström
Riksantikvarieämbetet

Sigillstampar i offentlig ägo

Sigillografi är en vetenskap, som av många skäl är mer livaktig utomlands än i Sverige. Vårt land är dock sedan några år genom undertecknad tjänsteman vid Riksarkivet representerat i den särskilda kommitté för sigillografi, som utgör en underavdelning till den internationella arkivorganisationen (International Council of Archives). Denna kommitté tog 1989 initiativ till en internationell inventering av beståndet av *sigillstampar*, främst inom arkiv, bibliotek och museer. Det är nu dags att sammanfatta resultatet av denna undersökning för Sveriges del.

Enkäten utgick till universitetsbibliotek, de viktigaste arkiven, läns museerna och några specialmuseer, inklusive Riddarhuset. Av 54 utsända formulär återkom 41 ifyllda; därtill ett par från museer, som själva inte fått utskicket. (Tre museer, som inte svarade denna gång, hade svarat på en mindre ambitiös provundersökning 1987, varför även de kan tas med i denna redovisning.)

Enkäten begärde uppgift om eventuella si-

gillstampars ungefärliga antal, uppdelade på kategorierna medeltid, 1500–1815 och yngre. Vidare ville man ha besked om de tillhörde speciella samlingar, om förteckningsläget och om förvaringen. Svaren är av sådan art, att de knappast går att redovisa tabellariskt. Å andra sidan har några av svararna – framför allt på rundfrågan 1987 – bifogat kopior av förteckningar, vilket gör det möjligt att i dessa fall se vad som döljer sig bakom siffrorna.

Av sex tillfrågade bibliotek kunde endast ett redovisa sigillstampar – UUB med 2 stycken, båda yngre än 1815. (Därtill ca 2 000 pärmstämplar från samma bibliotek.) Av de sju landsarkiven kunde endast fyra redovisa stampar. Av dem dateras 19 till tiden efter 1815, sex från perioden 1500–1815. Ingen medeltida alltså! Krigsarkivet uppger, att man har yngre stampar, men gör inget försök att uppskatta antalet. Eskilstuna stadsarkiv uppger *en* yngre stamp (och ett präglingsverktyg). Förteckningar finns inte heller – eller är ofullständiga. Stockholms stadsarkiv bifogar å

andra sidan en förteckning med 43 nummer. Däri ingår dock även några medaljer, knappar och dylikt, varför det rör sig om knappt 40 stamplar. Alla är inte daterade, men att döma av övriga uppgifter om dem härrör samtliga från de båda senare perioderna med stor övervikt för den sista. Också Riksarkivets egen redovisning bör tas upp i detta sammanhang. Arkivet förvarar ca 230 stamplar varav ett 60-tal från tiden före 1815. Äldst är stora rikssigillet från Gustav II Adolfs tid. Förteckning finns. – Sammantaget redovisar arkiven alltså ca 300 stamplar varav ca 75 från perioden 1500–1815 (i realiteten snarare 1600–1815) och resten yngre. Det stora flertalet är av naturliga skäl myndighetssigill av olika slag.

Beståndet av omhändertagna stamplar förvaras alltså i vårt land huvudsakligen på *museerna*, något som man också hade all anledning att förmoda. Det är också där de enda bevarade *medeltida* stamplarna finns. *Länsmuseerna* och andra lokala allmänna museer (Lödöse, Norrköping, Stockholm) redovisar sammanlagt ca 95 medeltida stamplar. De flesta har ingen enda, men Gotlands Fornsal, Skaraborgs länsmuseum och Kulturen i Lund har vardera mer än ett 10-tal (28, 14, 40 respektive). Tyngdpunkten ligger helt naturligt på de senare perioderna: ca 480 från tiden 1500–1815 och ca 910 för tiden därefter.

Det är att märka, att förteckningsläget vanligen är dåligt. Om det finns förteckningar är dessa oftast ofullständiga. Många siffror är uppskattade ("ca 90"); i tre fall uppges, att ett mer eller mindre väl definierat antal (53, ca 50, ca 150) *inte* medräknats över huvud taget, sannolikt därför att inget försök till datering gjorts. (Jfr Krigsarkivet ovan!) Dessutom är det mycket troligt, att svårigheten att datera föremålen i flera fall gjort, att indelningen på tidsperioder – i den mån den gjorts – kan diskuteras. Detta är iakttagelser, som kan verifieras genom studier av de förteckningar, som kommit med i några fall. Där ser man också, att en och annan avgjutning, en del avtryck och gummistämplor smugit sig in. Siffrorna ovan torde ändå kunna ses som minimisiffror. Av förteckningarna framgår också, att mer eller mindre anonyma personsigill från de senaste 150 åren dominerar stort. Dock finns

även en del annat material: sigill från städer, härader och skrån, lokala myndigheter och företag. Någon gång kan konstateras att en lokal stamp hamnat i en institution i en helt annan landsända än den egna.

Några institutioner kräver särskilt omnämnande. *Statens historiska museums sigillstamplar* är fullständigt förtecknade. Där förvaras huvudparten av dem, som bevarats från medeltiden, 237 stycken, samt 25 stamplar från tiden 1500–1815. *Nordiska museets omfattande samling*, som skattas till totalt ca 2000, är däremot inte förtecknad. Den har därför inte heller kunnat fördelas på tidsperioder. Vi vet dock, att en mycket stor del av dessa stamplar tillhört *skråna*. Det är därför inte så sannolikt, att där finns mer än enstaka medeltida exemplar; förmodligen härrör flertalet från den mellersta av tidsperioderna. (En stor del av skråsigillen är som bekant publicerade i *Nordiska museets handlingar* efter K. G. Cedergrens anteckningar av Gösta von Schoultz år 1944.) Slutligen *Riddarhuset*. Där förvaras ca 1600 stamplar till adliga sigill, samtliga från de båda senare perioderna. De är förtecknade, men arbete på moderniserad förteckning – dock ej på data – pågår.

Enkäten har alltså gett kännedom om ca 5600 sigillstamplar i offentlig vård. Därtill finns säkerligen ett stort antal myndigheter, som ännu bevarar sina egna och eventuella föregångares stamplar, som ju numera med mycket få undantag inte längre har någon praktisk funktion. (Ett sådant undantag är universitetens fakultetssigill, som ännu används på doktorsdiplomen!)

Redovisningen av materialet är emellertid över lag mycket dålig. Det är tydligt, att andra föremålsgrupper än sigillstamplar har prioriterats, när det gäller redovisning – antingen det nu beror på svårighetsgraden vid deras identifiering eller det mått av kulturhistoriskt värde och intresse man tillmätt dem.

Rent objektivt sett är det också självklart, att detta värde varierar högst avsevärt. Därvid står de *medeltida* stamplarna, oavsett motiv och ägare, i en klass för sig, ofta även rent konstnärligt sett. *Yngre personsigill* däremot – med monogram eller initialer som enda motiv – kan mera sällan tillmätas annat än affek-

tionsvärde – om man vet vem de tillhört. Kan-
ske de också har värde som konstföremål eller
prov på hantverkskunnande. Det är inte heller
omöjligt att tänka sig, att en sådan stamp skul-
le kunna tjäna till att bestämma ett eljest o-
identifierat dokument, men sådana fall torde
vara ytterligt sällsynta. Möjligheten att identi-
fiera sådana sigillstampar om man inte vet
något mycket bestämt om tid eller fyndom-
ständigheter, torde vara minimal. Personliga
sigill med *vapenmotiv* är ofta lättare att be-
stämma. Tillhör vapnet en på svenska riddar-
huset introducerad ätt bör det i varje fall gå
lätt att få fram vilken ätt det är fråga om.
(Svårare är det givetvis, om ägaren inte är
svensk!) Men naturligtvis kan också borgerliga
personer använda vapen och vapensigill. Så-
dana vapen har emellertid aldrig officiellt re-
gistrerats i vårt land, och därför kan identi-
fikationen vara svår eller omöjlig. Denna typ av
stamp torde dock vara relativt sällsynt, i varje
fall efter 1762, då borgerliga personer för-
bjöds att föra "adlig sköld och öppen hjälm",
vilket i stort sett kom att tolkas som ett förbud
för borgerliga vapen över huvud taget. (Jfr
Scheffers uppsats med samma namn, senast
tryckt i *Heraldisk spegel* 1964.) I de fall borger-
liga vapensigill påträffas kan motivvalet vara
av intresse.

Detsamma gäller vissa *icke personliga sigill*,
framför allt kanske sådana, som tillhört stä-
der, härader och skrän. Dessa typer finns i
stor utsträckning representerade i museernas
samlingar. Många är kända genom sina mer
eller mindre väl bevarade avtryck i arkiven och
på Riksarkivet finns i varje fall för städernas
del flertalet kända typer också dokumentera-
de i form av avgjutning eller – särskilt för
häradernas del – i form av teckningar. Men
här finns många luckor.

Vad som i första hand behövs, när det gäller
behandlingen av sigillmaterialet, är således
riktade insatser. Alla *medeltida* stampar borde
– åtminstone i form av kopia – sammanföras i
Statens historiska museum. Riksarkivet kan
hjälpa till med identifiering och kopiering. (På
så sätt kompletteras också arkivets samling av
kopior, som i övrigt oftast är gjorda efter
originalavtryck.) Kopior eller bilder av *person-
liga vapensigill* borde på samma sätt tillställas
Riddarhuset. Något motsvarande vore önsk-
värt för *skråsigill* och Nordiska museet. I detta
fall är det emellertid ett första önskemål att
hela beståndet om icke detaljförtecknas så åt-
minstone sammanförs lokalt och inventeras så
att man får en första överblick över vad som
måste prioriteras. När det slutligen gäller sigill
för *städer, härader* och *socknar* borde Riksarki-
vet få tillfälle att fullständiga sina samlingar.
Normalt räcker det med ett eller ett par av-
tryck i lack för att det skall vara möjligt att
avgöra, om sigillet redan är känt och doku-
menterat. Om inte, så kan avtrycket användas
för att ta en kopia.

Själva redovisningen av sigillmaterialet bor-
de dessutom ske på ett enhetligt sätt och med
hjälp av datorteknik. Slutmålet är naturligtvis
ett samlat register, där alla ingående sigill in-
går – antingen de traderats i form av avtryck
eller stamp. Uppgiften är inte omöjlig, men
det är lång väg att gå, innan man hunnit så
långt. Tills vidare får man hoppas, att enkäten
väckt åtminstone några av de sigillbevarande
institutionerna till insikt om värdet av sigill-
samlingarna.

Clara Nevéus
Riksarkivet

